

TÍMÁR GYÖRGY, 16. századi rovásadó összeírások a mai Baranya megye területéről. Baranyai Helytörténetírás 1974--75. Pécs, 1976. Kny. 21--94. lap + térkép

A NévtÉrt. 6. füzetében ismertettem e mű előzményét, Horvát J. Gyula és Tímár György szerzőpáros munkáját. A Baranya megyei Levéltár műhelyéből, Tímár György tollából újabb betűhív forráskiadvány és tűzetes magyarázata látott napvilágot. A tanulmány Baranya, Somogy és Tolna vármegye azon rovásadó összeírásait /összeírás részleteit/ tartalmazza, amely a mai Baranya megye területére /de beleértve a Duna—Dráva szögét és a megye akkor még elérhető Dráván-túli részét is/ vonatkozik.

Történeti értékére bizonyára helytörténészeink felfigyelnek, reflektálnak, illetőleg munkáikban értékesítik a közölteket. Történeti értéke, hogy -- ismerve Baranya megye Árpád-kori oklevelekben való szegénységét -- az egyházi /tehát bizonyos tekintetben konzervatív/ birtokviszonyain, illetőleg azon birtokok későbbi megszerzőin, használóin keresztül Árpád-kori birtokviszonyok rekonstruálhatók. Ez névadási szempontból is igen jelentős, különösen, mert ősi, a természetes tájra mutató névadás nyomait folyamatosan tapasztaljuk a törzsi és személynévi helynevek mellett.

Soraim, ismertetésem a dolgozat névtudományi értékeit mutatja be. A szerző 17 összeírásból közöl teljes vagy területileg korlátozott adatokat /ez a történeti Somogy, illetőleg Tolna megyének ma Baranya megyéhez tartozó részeit illeti/; tudatosan folytatja az előző forrásközlését. Ezt folyamatos sorszámozással is érzékelteti, amely egyúttal roppant megkönnyíti az adattár használatát. 938--1806. sorszámozott adatsor /egy-egy sorban néha 2--3 helységnévvel/ tartalmazza az összeírt helységet, tulajdonosát és pénzbeli kötelezettségit.

A szerző feldolgozta, lehetőleg földrajzilag rögzítette a közölt falvakat. Úgy hiszem, elsőként használta fel nagyobb mértékben Somogy megye földrajzi nevei c. jeles gyűjtést, s a sikerült azonosításokat mindenkor a SMFN.-ben szereplő jelzőszámmal tünteti föl. Más esetben a most folyó Baranya megyei földrajzinév-gyűjtés kéziratot anyagát értékesítette. Külön többletmunkája, amely forrásközlőtől egyébként nem megszokott, hogy levéltári kutatással /kéziratos térképek/ egészítette ki, hogy elősegítse SMFN. kívüli adatokkal rögzíteni az elpusztult falvakat. Ilyen esetben a térkép levéltári jelzetére hivatkozik. Ez kutatásának hitelét erősíti. A feldolgozásban 1--585. sorszám alatt előző dolgozatának falvait ismétli, utalószámmal a most előkerült újabb adatokra. Az 586--866. sorszám alatt az újabban előkerült falvakat, adataikat tárgyalja. Mindkettőnél a szigorú abc-rend biztosítja az adatok odavissza, könnyű felkeresését. A címszót a mai kiejtés, mai helynév nyomán alakítja ki a szerző.

A falvak, az elpusztult falvak roppant száma fényt derít arra, hogy a tatárjárás emberpusztító vihara után, az újratalpraálló magyarság hogyan hatol be a lakatlan erdőterületekre, völgyekbe. Ezért látom elsősorban az egyházi birtokok határain belül jelentkezni a számos, a természetes tájra jellemző falunevet, sőt azonos nevek megyebeli ismétlődését. Pl. Egeralja, Ági, Gerenda, Hosszúaszó, Hódos, Köveskút, Kerekliget, Kengyel, Nádfő, Sikota, Szederjes, Szilszeg, Vakarcs, Vidág stb. -- Természetesen megjelennek a személynévi eredetű és összetételű aprófalvak is, jellemzően elcsipkedve az egyházi birtokokból az erdőterületeket /tehát a lakatlan földeket/. Pl. Adorján, Ártesháza, Babóháza, Balázsokháza, Csanádfalva, Csireháza, Egyedfalva, Farkasfalva, Györgyi, Keményfalva, Magdafalva, Mátyásteleke, Mokorfalva, Somogyfalva, Szemeleke, Törökfalva, Vörösfalva, Zsibrik stb. -- A templomépítést, plébániák kialakulását mutatják a templomtitulusokból

alakult falunevek /vö. Tímár György, Profán és templomtitulusból eredő falunevek találkozása a XIV. századi Baranya ÉNy-i szögletén. Baranya ÉNy-i szögletén. Baranyai Helytörténetírás 1971. 7--20/, amelyben a szerző javaslatot tesz a Györffy I. kötetében közölt adatok alapján némely, a pápai tizedlajstromban megnevezett egyházas hely meghatározására, identifikálásra/.

Megállapíthatjuk, hogy adatközlése nyomán a történeti Baranya, Somogy keleti és Tolna déli részének történeti földrajza újjáalakult. Adatközlései egy másik munka, Kázmér Miklós immár tíz esztendősen kitűnő könyvének /A "falu" a magyar helynevekben/ első, nagy adathalmazon alapuló ellenőrzését is jelenti. A közölt, feltáratlan és új adatok /az ismertekről hivatkozik Kázmér megfelelő helyére/ csak megerősítik Kázmér megállapításait, idő- és előfordulási törvényszerűségi tételeit. Bár az utolsó összeírás 1626--1627. esztendőből való, de a területünkön gyakori és jellemző -falva > -fa rövidülés egyetlen esetben sem jelentkezik még. Úgy látom, hogy ilyen igazi aprómunkával lehet lépésről lépésre, pontos időhatárok közé szorítani helynévkutatóink által felállított megközelítő időhatárokat.

Nagyon érdekes, hogy a Dráva-mentén először jelentkeznek a balparton a horvátok által adott nevek, jelezve a mai Dráwaparti faluk megtelepülésének időszakát. Pl. a volt Benedekfalva a mai Felsőszentmárton határában ma csak Szelistye dűlőnév, továbbá Bodics, Boksincs, Brogyánc/a/, Gerenda /ez azonban feltehetően szláv jövevényszóval alkotott magyar helységnév, ilyet többet is ismerünk!/, Gorány, Kócsánc, Kosdrenc /?/, Kottyán /vö. az Árpád-kori Kottya víznévvel/, Lazárci, Madrác, Pelence stb., stb. De felbukkan a párhuzamos helynévadás jelensége úgy, ahogy mestereink, Melich, Knieszsa törvényszerűen megállapították: a mai Tótújfalu 1534, 1536, 1543 és 1582. években Újfalu, 1564-ben Novaves néven kerül összeírásra.

A magyar tájnyelv kutatói is örömet találnak a közöltekben, mert a helynevek híven tükrözik az összeírók /feltehetően, mert helybéliek voltak/ kiejtését. Lehet, hogy a bemondóét is,

mert a török alatti területekről már bemondókat citáltak be. Pl. Weöresfalwa /hogya örülne ismeretének jeles költőnk/, Gyöngyes Meleke, de Gyengyesmelleke elébb, Kewrezthwr, Bewchew ma Belcsapuszta, de elébb Belchy Zenth Marthon, Phyles stb. A mai Lakócsa helység nevének idomulása nyelvünkhöz, vissza-visszaadóccenése is igen tanulságos: 1534 Lukoucza, 1564 Lakocha, 1599 Lukovischee. A helység mai horvát nemzetiségi neve is Lukovistye, mint az országúti községnévtábla is vallja.

Az eddigi török adóösszeírások adataihoz /Fekete, Káldy-Nagy, Vass területünket érintő olvasatai/ bizonyára igen-igen hasznos kiegészítést nyújt ezen munka is. A szerző -- ahol ezt az előkerült újabb adatok megvilágították -- az előző dolgozatához is fűz helyesbítéseket. Az összeírások hely- és személyneveinek olvasataiért a közlétevőnek kell vállalnia a felelősséget, mégis azzal a megszorítással, hogy az elég sok sajnálatos sajtóhibáért a nyomdát kell elmarasztalni.

REUTER CAMILLO

VASS ELŐD, Kalocsa környékének török kori adóösszeírásai. Kalocsa, 1980. 190 lap + 10 mell. /Kalocsai Múzeumi Dolgozatok. Szerk. BÁRTH JÁNOS 4. sz./ Kalocsa város Tanácsa V. B. Művelődésügyi Osztálya kiadása

A XVI. századi végtelenül pontos török adminisztrációnak sok jelentős relikviája található meg a világ levéltáraiban, archivumaiban. Sok vonatkozik közülük Magyarországra, elsősorban a magyarországi adózásokra, népességösszeírásokra. Ezek történettudományi értékelése, fölhasználása már a múlt század végén megkezdődött, amikor Velics Antal és Kammerer Ernő két kötetben kiadta az általuk hozzáférhető török kincstári defterek összefoglaló adatait, elsősorban gazdaságtörténeti és helyneveket tartalmazó följegyzéseit. Ezeknek az